Prezenţe spirituale româneşti în spaţiul american. Recuperări necesare

Mihaela ALBU

Exil, emigrare, diasporă

„Un fenomen literar încheiat din punct de vedere istoric" în opinia Evei Behring[1], exilul românesc nu poate fi considerat ca atare decât dacă privim fenomenul expatrierii din unghi exclusiv politic[2]. Cei siliţi de istorie să părăsească ţara de origine din motive politice constituie numai un „fragment" dintre cei care au fost obligaţi de alte circumstanţe sau au ales ei înşişi să trăiască pe alte coordonate geografice. Se ştie, de asemenea, că termenul de *exil* este „un termen abuzat", aşa cum sublinia şi Alexandru Nemoianu într-un articol dintr-o revistă a exilului[3]. Desigur, „dintre noţiunile de *exil, emigrare, diasporă*, folosite cu acelaşi înţeles în Estul şi Sud-Estul European, precum şi în cercetarea românească, cea de *exil* pare să fie atribuită cel mai adesea acelor caracteristici care se referă la valorile emigraţiei dintre 1945 şi 1989 şi la motivaţia lor, la condiţiile specifice de viaţă şi de creaţie ale artistului în străinătate"[4]. Monica Lovinescu, unul dintre principalii reprezentanţi ai exilului cultural, consideră că *exilat* „este acela care nu se poate întoarce fără a-şi primejdui libertatea în ţara de unde a fugit"[5], propunând, pentru cei rămaşi în străinătate în noua condiţie de după 1989, termenul de *diasporă.*

În cele ce urmează nu vom recurge la departajarea conotaţiilor diferite ale acestor noţiuni, ci vom accepta cvasisinonimia termenilor, cu referire restrictivă numai la spaţiul de emigrare – în cazul de faţă continentul american, urmărind o trecere în revistă a fenomenului cultural / literar şi cu deosebire a celui manifestat în expresie lingvistică românească dincolo de ocean.

La o privire de ansamblu asupra exilului (literar) românesc, o primă constatare va fi aceea că, din punct de vedere istoric, fenomenul nu este la fel de vechi ca în cazul altor ţări. Aşadar, exilul nostru nu are, cu rare excepţii, o istorie prea îndepărtată. Cei

---

[1] V. Eva Behring, *Scriitori români din exil. 1945-1989*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2001, p. 9.

[2] „Asuprire, urmărire politică, discriminare, închisoare şi ameninţare cu închisoarea, interdicţie de publicare şi cenzură – cu alte cuvinte motive politice şi cultural politice pentru expulzare sau pentru a lua propria decizie de părăsire a ţării, toate acestea ni se par determinante indispensabile pentru definirea *exilului*" (v. Eva Behring, *op. cit.,* p. 12). Cercetătoarea scoate în evidenţă aceeaşi accepţiune dată exilului şi de Gabriel Dimisianu, în art. *Exilul din exil*, „România Literară", 25.06.-1.07. 1997, dar şi de Adrian Marino în mai multe lucrări ale acestuia. La exilul „asumat din raţiuni de ordin politic" determinat de „utopia negativă" a celor 50 de ani de comunism se referă şi Ştefan Stoenescu în „Destin poetic românesc: 1944-2004 – în Statele Unite şi Canada", prefaţă la vol. *Timpul – rană sângerândă. Poeţi români în Lumea Nouă*, Bucureşti, Editura Criterion Publishing, 2006, p. v.

[3] V. Alexandru Nemoianu, *Menirea presei exilului*, în „Origini. Romanian Roots", nr. 7-8/2003, p. 21.

[4] Eva Behring, *op. cit.*, p. 12.

[5] Monica Lovinescu, *O paranteză cât o existenţă*, în „Secolul 20", nr. 10-11-12/1977, 1-2-3/1978, p. 176.

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

plecaţi au fost mai întâi în căutarea unei vieţi mai bune, în căutarea unor mijloace materiale cu care să-i ajute pe cei rămaşi acasă. În zilele noastre istoria pare a se repeta. În Italia, Spania, Anglia, Germania, Franţa, în Statele Unite sau Canada au emigrat familii întregi, uneori sate întregi în căutarea unui loc de muncă. Şi atunci, şi acum, printre cei plecaţi se aflau şi se află scriitori, jurnalişti, oameni de cultură care au dus / duc cu ei, pe lângă limba română, dorinţa firească de continuare a preocupărilor de acasă. Adaptarea nu era / nu este deloc uşoară, mai ales pentru cei care nu vor să uite de unde vin şi cine sunt. „Aveam momente când mă întrebam: Ce caut aici? De ce am venit? Am venit ca să uit sau am venit ca să-mi amintesc?", răspundea la întrebările unui reporter, de asemenea cu întrebări (retorice), unul dintre reprezentanţii exilului recent, scriitorul şi editorul Gabriel Stănescu[6].

O caracteristică a timpului de astăzi în ceea ce-i priveşte pe cei ce trăiesc pe alte meleaguri a fost semnalată de Laurenţiu Ulici într-un articol[7] referitor la exilul literar românesc. Aducând în discuţie şi aspectul statistic şi împărţind în două momente exilul literar românesc din secolul al XX-lea (anii 1945-1949 şi 1972-1989), criticul făcea observaţia că peste 12% dintre scriitorii români în viaţă trăiesc şi azi într-un autoexil[8], procentul acesta depăşind pe cel al scriitorilor din alte ţări foste comuniste. Motivele pentru care un număr atât de mare de scriitori nu s-a întors în ţară după 1989 nu formează subiectul prezentării de faţă. Ele sunt, desigur, de ordin obiectiv, dar, în multe situaţii, şi subiectiv[9] putând forma subiectul unui studiu special.

Despre *exiluri*

Dacă, aşa cum afirmase Monica Lovinescu[10], „exilul nu există la singular" şi putem vorbi de tot atâtea exiluri câte epoci, putem vorbi şi de tot atâtea exiluri câte experienţe, nu încape îndoială că trebuie cercetată şi evaluată o diversitate de identităţi, de manifestări literare, de activităţi într-o zonă sau alta unde întâlnim imigranţi români.

Şi totuşi, cel puţin pentru perioada expatrierii impuse de împrejurări politice, Mircea Eliade scotea în evidenţă ca pe un tot *fenomenul cultural românesc* din exil, care avea ca bază „creativitatea românească pe toate planurile şi la toate latitudinile"[11]. Astfel, în articolul *Pentru o Bibliografie a pribegiei* (din 1953!), savantul român scria despre o latură importantă a activităţii celor ce trăiau în afara ţării, şi anume activitatea culturală. **„**Un număr foarte limitat de scriitori şi cărturari români", scrie în continuare Eliade, se găseşte „peste frontiere, în libertate." (...) „Zdrobitoarea majoritate (...) a rămas în ţară. Acei foarte puţini numeroşi români din exil, care aveau vocaţia culturii n-

[6] V. Gabriel Stănescu, *Mai important decât modul de receptare a unui act cultural, este, cred, dovada faptului că exişti, că manifeşti voinţa de a fi tu însuţi*, în „Conexiuni" nr. 15, mai 2006.

[7] V. Laurenţiu Ulici, *Avatarii lui Ovidiu*, în „Secolul 20", nr. 10-11-12/1977, 1-2-3/1978, p. 14-16.

[8] „Interesant de spus în finalul acestui scurt eseu ar fi că – în practica istorică a exilului românesc cel puţin – foarte puţini, ca să nu zic chiar nimeni, dintre exilaţii din domeniul literaturii s-au întors acasă după ce motivele care le-au determinat exilul au dispărut" (v. Laurenţiu Ulici, *art. cit*., p. 16).

[9] „După atâţia ani trăiţi cu obsesia României, nu mai sunt sigură că îi aparţin", nota Sanda Stolojan în „Pagini de jurnal", inserate în „Secolul 20"/1997, p. 192.

[10] V. Monica Lovinescu, *O paranteză cât o istorie*, „Secolul 20"/1997, p. 171.

[11] V. Mircea Eliade, *Pentru o bibliografie a pribegiei*, în vol. *Profetism românesc*, Bucureşti, Editura „Roza vânturilor", 1990. p. 155 (s.n.).

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

au stat cu mâinile în sân. *Datorită lor, România există astăzi*, în foarte multe ţări, nu numai prin tragedia fără pereche care ne sângerează patria – ci există *şi ca prezenţă spirituală*"[12].

Limbă şi identitate

În mare parte (şi cu deosebire cei din valul de emigranţi de după instaurarea comunismului, care realizaseră imposibilitatea întoarcerii), scriitorii exilaţi s-au menţinut în expresia românească, au continuat să gândească în limba română[13], să scrie, să scoată ziare şi reviste, să înfiinţeze edituri chiar, să „mute" cu alte cuvinte pe cât posibil „ţara" cu ei, luptând astfel pe toate căile pentru a rămâne ceea ce fuseseră acasă şi, în ultimă instanţă, pentru menţinerea identităţii. Şi totuşi, chiar dacă, în general, scriitorii români care au trăit/trăiesc încă dincolo de graniţele ţării au confirmat/confirmă ceea ce afirmase un important scriitor rămas în ţară, Ştefan Augustin Doinaş, anume că „ne zbatem mereu în placenta existenţei originare"[14], nu putem exclude şi acea categorie de scriitori care au adoptat (parţial sau integral) noua expresie lingvistică a ţării de adopţie. În spaţiul american contemporan numele cele mai frecvent citate pe această direcţie sunt Andrei Codrescu ori Petru Popescu.

Aşadar, fie dintr-o imposibilitate a adaptării la noua limbă, fie dintr-o atitudine de „apărare"[15] faţă de noua cultură – străină – şi de păstrare astfel a identităţii, foarte mulţi dintre scriitori au continuat deliberat să scrie în limba română, iar cazul lui Mircea Eliade (ca autor de literatură beletristică) exte unul revelator. Nedesprins decât fizic de cultura ţării sale, continuând să se simtă scriitor român, pe Eliade „îl interesa îndeaproape felul cum vorbeau şi scriau azi cei din ţara atât de îndepărtată şi de inaccesibilă"[16]. Şi, în plus, putem da un citat din *Memoriile* sale, o mărturie personală, cu alte cuvinte*:* „N-aş fi putut fi creator decât rămânând în *lumea mea*, care era în primul rând *lumea limbii şi culturii româneşti*"[17]. Şi Vintilă Horia, şi Mircea Eliade, şi Ştefan

[12] *Ibidem,* p. 152 (s.n.).

[13] Ştefan Baciu, de exemplu, retrăind în amintire viaţa sa alături de Mira Simian în cartea de memorii intitulată simplu *Mira*, dezvăluia faptul că oriunde s-au aflat în lume (în Rio de Janeiro, în Seattle, în Hawaii) ei doi vorbeau româneşte.

[14] V. Ştefan Augustin Doinaş, *Între farsă tragică şi destin*, în „Secolul 20" / 1997, p. 6.

[15] „Se va încerca un scriitor în alt idiom? Nu-i va fi uşor să renunţe la cuvintele în care zace trecutul său. Cine-şi reneagă limba, pentru a adopta alta, îşi schimbă identitatea", citează Ştefan Augustin Doinaş pe „singurul scriitor român modern care a reuşit acest transfer de identitate din limba lui Eminescu în cea a lui Racine" (v. Şt. Augustin Doinaş, *art. cit.*, „Secolul 20", p. 6).

[16] V. Ion Negoiţescu, *Românitatea lui Mircea Eliade*, în vol. *În cunoştinţă de cauză*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 12.

[17] Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005 (ediţie îngrijită de Mircea Handoca), p. 204 (s.n.). Un alt exemplu, de data aceasta din spaţiul european, deşi autorul a trăit o parte din viaţă pe continentul american: Vintilă Horia a scris în spaniolă şi franceză, dar poezii a scris în limba română, iar cu ultimul roman (dinainte de sfârşitul său), *Mai sus de miazănoapte*, s-a întors (după aproape 50 de ani de exil) şi în plan epic la limba română: „Pot să spun că (...) nu m-am despărţit, nu m-am rupt niciodată de România, şi am reuşit să nu mă rup, adică *să nu mă pierd în fond*, scriind poezii în româneşte (...) deci contactul l-am păstrat prin limba cea mai de sus, limba poeziei", mărturisea autorul în singurul interviu televizat, acordat jurnalistei Marilena Rotaru în 1990. Iar în Postfaţa la volumul de poeme *Viitor petrecut* (Craiova, Editura Europa, 1990), dedicată cititorilor din România, se confesa: „am putut îndura aventura exilului scriind, când puteam, pe româneşte. Nu numai nuvele, articole şi eseuri, dar mai ales poeme. A fost un fel de a înlocui Ţara pierdută." Limba română ţinea astfel loc de Ţară (întotdeauna cu literă mare la cei ce fuseseră siliţi să o părăsească!), limba maternă îi salvase în momentele grele îndurate de

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

Baciu ca şi alţii din generaţia lor s-au temut de pierderea identităţii, iar limba română le-a fost singurul punct de sprijin. „Păstrarea valorilor naţionale este factorul liant care menţine identitatea etnică”, constata profesorul şi traducătorul Ştefan Stoenescu.[18] Limba română poate fi (şi trebuie) privită ca supremă valoare tradiţională şi prin ea în primul rând scriitorii români menţin identitatea.

Dar să nu ne oprim numai la generaţia „de aur”!

Putem da şi exemple mai recente: la rubrica intitulată „Comentarii” din revista „Argeş”[19], Bogdan Suceavă, scriitor român cu domiciliul în Statele Unite, îşi mărturiseşte şi el „fidelitatea”, dragostea pentru limba română: „*Am scris literatură în limba română în America* din fidelitate pentru o promisiune pe care mi-am făcut-o demult, în adolescenţă, o promisiune care include şi un set de aşteptări privind exigenţele şi calitatea.”

Referindu-se la succesele (premiile) internaţionale pe care le au romanele sale (în special *Întoarcerea huliganului*), Norman Manea, scriitor care trăieşte şi scrie la New York, cu cărţi traduse în numeroase limbi, insista chiar în răspunsul la un interviu: „*limba mea este limba română*”, şi „*sunt un scriitor român – aşa mă consider – şi încă mai cred că un criteriu esenţial în clasificarea unui autor este limba în care scrie*”[20].

Dar cum se împacă această nevoie (imperioasă pentru cei mai mulţi) de menţinere în „placenta existenţei originare”, de menţinere a identităţii, cu nevoia de afirmare în noul spaţiu geografic, politic, economic, cultural în care scriitorul român îşi va continua existenţa? Evident că surmontarea dificultăţilor obiective şi subiective, de limbă în primul rând, dar şi de mentalităţi, tradiţii culturale etc. nu a fost / nu este una foarte uşoară.

Plecând, depărtându-se, expatriatul percepe mai clar perspectiva, vede întregul şi se vede pe sine cu mult mai multă acuitate implantat în solul acelui întreg care se numeşte Ţară – cu toate implicaţiile ei socio-culturale. El învaţă scum să descifreze şi să valorifice acel background pe care, acasă fiind, îl neglijase. „Exilul m-a făcut să descopăr că aveam rădăcini, că-mi lipsea o parte din mine însămi”, îşi conştientiza condiţia Sanda Stolojan[21]. De pe poziţia cercetătorului de data aceasta, dar şi a celui rămas acasă, Irina Mavrodin vede exilul ca pe una dintre experienţele „cele mai dureroase”, dar în acelaşi timp şi una ce-i oferă exilatului „şi cele mai mari şanse de a se regăsi, de a intra în armonie cu sine, de a se mântui”[22].

Exil cultural românesc în spaţiul american

Restrângând cercetarea fenomenului la spaţiul american, deşi, după cum se cunoaşte, din numărul total al scriitorilor emigraţi ponderea o ocupă cei rămaşi în

---

fiecare în condiţia de străin în ţară străină. „Aceste poeme au fost scrise între 1959 şi 1975, în Madrid şi Paris, sau pe-aproape, *cu gând de a nu mă pierde*”, citim la deschiderea volumului (s.n.).

[18] V. Ştefan Stoenescu, în „Valorile românilor din America. Anchetă printre câţiva dintre membrii grupului etnic româno-american” din vol. lui Gabriel Stănescu *Românii din Lumea Nouă”,* Editura Criterion Publishing, 2003, p. 108.

[19] V. „Argeş”, anul V, Serie nouă, nr. 10, oct. 2006, p. 3 (s.n.).

[20] V. interviul lui Victor Eskensay cu Norman Manea, în „Suplimentul de cultură”, nr. 27/ 4-10 noiembrie 2006, p. 3 (s.n.).

[21] Sanda Stolojan, *Pagini de jurnal*, „Secolul 20”/ 1997, p. 193.

[22] Irina Mavrodin, *Atâta exil câtă conştiinţă a exilului*, „Secolul 20”/ 1997, p. 294. „Condamnat şi mântuit prin exil” se consideră şi Norman Manea (v. Norman Manea în dialog cu Carmen Muşat, „Observatorul cultural”, nr. 48, 26 ianuarie-1 februarie 2006, p. 18).

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

Europa, vom constata că şi dincolo de ocean scriitori şi oameni de cultură români au transformat tragismul expatrierii într-o şansă a afirmării. Având în faţă (conştient sau nu) modelul dantesc al exilatului ce nu se lasă înfrânt, de depăşire a condiţiei la care a fost constrâns, adoptând cu alte cuvinte atitudinea de luptători, mulţi dintre scriitorii români şi-au asumat exilul, aşa cum aprecia Monica Spiridon în urma unei analize asupra expatriaţilor de dincolo de ocean, ca pe un „catalizator de identităţi şi mai ales ca o formă de împlinire prin Reacţie, faţă de mediul de proveniență, ca şi faţă de cel adoptiv”[23].

Exemple semnificative întâlnim astfel în substanţialul articol „La vest de Eden” semnat de Monica Spiridon, articol subsumat temei majore a exilului propusă de „Secolul 20”. Cercetătoarea re-evaluează semnificaţia exilului, luându-şi ca exemple câţiva scriitori români (critici şi teoreticieni literari) din continentul nord-american care, ca şi Eliade, au depăşit condiţia de înstrăinaţi, de exilaţi în permanentă nostalgie după patria pierdută, locul naşterii devenind mai degrabă un punct de referinţă pentru reflecţie, pentru autocunoaştere şi autoevaluare.

Distanţa în spaţiu permite şi o distanţare în timp, aceasta facilitând o mai obiectivă perspectivă, precum şi un exerciţiu de adaptare la noul mediu cultural, însă nu prin schimbare, ci prin impunere a propriei identităţi. Cel puţin pentru cei aleşi pentru exemplificare, „exilul este un exerciţiu de flexibilitate, de adaptare şi de sagacitate. El se repercutează salutar asupra modului în care ei îşi examinează din depărtare (sau de sus – cum vrem să spunem), dinlăuntru şi totodată din afară, spaţiul cultural originar: cel românesc”[24]. La o privire generală asupra celor care au reuşit să se impună într-un spaţiu străin, fără îndoială că această reuşită se datorează şi faptului că aceştia au transformat exilul dintr-un handicap într-o „distanţare autorevelatoare şi catalizantă a creativităţii”[25].

Exemplele Monicăi Spiridon (Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, Toma Pavel, scriitori români care s-au impus în spaţiul american[26]) pun în evidenţă calitatea de „echipă bine articulată de experţi”. Practicând „un stil comun în comparatistică, în teoria literară sau în studiile asupra discursului intelectual european”, această „echipă” relevă astfel o convergenţă în idei şi spirit, reuşind să constituie, de ce nu, o nouă triadă cu impact semnificativ (cu raportare la cea deja binecunoscută universal – Ionescu, Eliade, Cioran).

La această „echipă”, cercetătoarea adaugă (fără a intra în detalii asupra activităţii acestuia) pe Mihai Spăriosu. Lista ar putea continua şi ne propunem în continuare să o întregim cu alte nume care s-au impus în spaţiul cultural american (în sens larg, continental şi nu restrictiv la Statele Unite).

Totodată, după cum se poate observa, exemplele de mai sus sunt cu precădere din domeniul ştiinţelor literaturii şi mai puţin al literaturii propriu-zise, pentru care expresia lingivistică poate interveni ca un impediment major în afirmare.

„Prezenţa spirituală” românească din spaţiul american ar putea constitui o cercetare de mare amploare. O trecere în revistă a tuturor numelor de scriitori români de pe continentul american, o detaliere a activităţii lor ar necesita un spaţiu tipografic de

[23] V. Monica Spiridon, *La Vest de Eden*, în „Secolul 20”, nr. 10-11-12/1997, p. 230.
[24] *Ibidem*, p. 231.
[25] *Ibidem*, p. 226.
[26] „în noiembrie 1966, la reuniunea de la Toronto privind coordonarea bicefală. americano-canadiană a *Istoriei comparate a literaturilor*, partenerii americani se numeau ... Călinescu, Nemoianu, Spăriosu, Pop-Corniş, iar printre cei canadieni un loc proeminent îi revenea lui Călin Andrei Mihăilescu” (v. Monica Spiridon, *art. cit.*, p. 227).

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

mărimea unei cărți. Ne vom rezuma numai la câteva exemple semnificative care să le completeze pe cele aduse de Monica Spiridon, cu referire la impactul activității lor în locul de emigrare, urmând ca o cercetare exhaustivă să o rezervăm unui volum pe care îl avem în pregătire.

Vom alege pentru început un nume relevant (în special pe continentul sud-american) – Ştefan Baciu. Şi nu exagerăm cu nimic, un argument venind fie şi numai dacă îi vom enumera domeniile în care a activat ca poet, eseist, memorialist, ziarist, critic de artă, traducător, diplomat, profesor universitar sau distincțiile pe care le-a primit în lume[27].

Ca şi alți diplomați pe care instaurarea comunismului în România îi va afla la post în străinătate, Ştefan Baciu va alege calea exilului. Astfel, în 1949, împreună cu soția sa, Mira (căreia i s-ar cuveni o rubrică aparte), va pleca la Rio de Janeiro - Brazilia, unde (între 1953-1962) Baciu va fi redactor la un important ziar, „Tribuna de Imprensa", al cărei director, Carlos Lacerda, a fost, aşa cum ne va relata scriitorul român într-una dintre cărțile sale de memorii – *Praful de pe tobă* – „cel mai mare gazetar al secolului XX din Brazilia şi unul dintre cei mai de frunte din întreaga Americă Latină". Despre această perioadă din viața sa, Ştefan Baciu va scrie – în portugheză – o carte (*Lavradio 98*), în 1982, un adevărat „best-seller". Tot atunci (şi toată viața după aceea) se va bucura de prețuirea celor mai importanți oameni politici ai locului, dar mai ales a jurnaliştilor şi scriitorilor, printre care la loc de cinste se situează Manuel Bandeira, nume important pentru mişcarea modernistă din Brazilia dintre anii 1922-1960, opera acestuia influențând întreaga literatură braziliană. O poetă braziliană de prim rang, Cecilia Meireles l-a prețuit de asemenea, precum şi unul dintre cei mai reprezentativi poeți, cu o puternică influență asupra tinerilor scriitori brazilieni, Carlos Drummond de Andrade. În onoarea lui Ştefan Baciu, la plecarea acestuia în Hawaii, Drummond i-a dedicat un poem în care insista pe onoarea pe care scriitorul român a făcut-o oraşului Rio de Janeiro de a fi cetățean al acestuia[28].

Autor a peste 100 volume de poezie, memorialistică, eseistică, traduceri şi a peste 5000 de articole şi studii, apărute în presa română, germană, franceză, latino-americană, nord-americană, elvețiană, fondator de reviste în exil, Ştefan Baciu ar trebui fără nici o rezervă înscris în manualele şcolare, alături de ceilalți români care au fost recunoscuți ca nume importante în țara de adopție.

[27] „Cetățean de onoare" al orasului Rio de Janeiro, „Consul de Bolivia" în Honolulu-Hawaii, „Profesor Emeritus" al Universității din Honolulu-Hawaii, Decorația de Onoare a Meritului Cultural cu grad de Comandor acordată de Ministerul Educației şi Culturii din Bolivia, inclus în *Istoria literaturii braziliene*, „între alți scriitori europeni exilați în Brazilia", după cum reaminteşte el în vol. lui Gabriel Stănescu, *Românii din Lumea Nouă*, p. 316.

[28] Poemul este intitulat *A kiss, un baiser, un bacio***.** Îl reproduc mai jos (în traducerea mea, în colaborare cu o tânără braziliancă licențiată în Litere, Glauce Postatni): *A kiss, un baiser, un bacio /* pentru căldura cu care un pământ l-a adoptat, un adio / Aşa a vrut al nostru Ştefan Baciu / Să-l salute pe bătrânul său Rio. // Nu prea demult, numai treizeci de primăveri / timpul cu sârg veşnicia o țese. / Între dezamăgiri şi neînțelegeri / Lumina oricum o culese / (sau penumbra) ca amintire / a oamenilor şi a zilelor ce privesc în urmă /în calma lor trecere / când atâtea lucruri tot la prezent se conjugă. / Ziare şi troleuri si *mortadela* / masa pe fugă, într-un minut. / Împotriva nenorocului acela /Poezia: ultim adăpost şi scut. //Ale Hawaiului plaje şi valuri / sărutate de sălbatice brize şi soare / nu-l vor duce nicicând pe Baciu pe străine maluri; / Un *carioca* el este, pentru noi supremă onoare.

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

Ce au scris / ce scriu, ce forme literare au adoptat / adoptă cu precădere scriitorii români care trăiesc acum în alt peisaj literar ar putea constitui un alt paragraf în cercetarea fenomenului cultural din afara României şi cu fixare expresă a celui din spaţiul transatlantic.

Comentând un volum semnat de Dorin Tudoran (*De bună voie, autobiografia mea*, Editura Nord, Danemarca, 1986), Sanda Golopenţia se referea chiar la un alt gen literar, un „hibrid" născut din condiţia şi din experienţa diferită a autorului: „Exilul românesc pare a fi rodit o nouă formă literară, hibridă, alăturând inedit notaţii de jurnal, poezii, interviuri şi eseuri politice şi echivalând, am putea spune, cu salutul de rămas bun şi cu auto-prezentarea. Cărţi de hotar între cele două vieţi care ne-au fost hărăzite. Cărţi de plecare târzie în cazul de care ne ocupăm, la 40 de ani Tudoran, la 58 de ani Caraion, în care, înainte de a trage aer în piept, autorul adresează un ultim cuvînt celor din cauza cărora a luat drumul pribegiei încercând rostirea epuizantă a eşecului înţeles şi astfel, poate, izbăvitor. Autobiografiile acestea *de bună voie* aduc cu apa moartă din poveste. Ele realipesc fărîmele în care a fost îmbucătăţită viaţa ucisă şi permit reîntregirea unui trup care se va bucura, cine ştie, de întâlnirea proaspătă cu apa vie"[29].

Subliniem faptul că autorul, ca şi comentatoarea trăiesc în Statele Unite, iar cartea în discuţie a fost publicată de asemenea la o editură din afara României.

O temă predilectă a autorilor expatriaţi este tocmai exilul, avatarurile unei vieţi obligate de istorie să ia totul de la capăt, să se adapteze altei culturi, ca şi altei limbi, iar raportarea la dubla experienţă pe care au trăit-o dă individualitate literaturii române scrise în exil.

Dublu, „cu o faţă întoarsă spre prezent şi cu una spre trecut", aşa cum vede exilatul Sanda Golopenţia (şi din experienţă proprie)[30], acesta, când e scriitor, scrie cărţi în care această experienţă cu totul specială nu are cum să nu transpară. Astfel de cărţi au scris Gabriel Stănescu, Sanda Golopenţia, Constantin Eretescu, dar şi Constantin Virgil Negoiţă ori Mirela Roznoveanu. Astfel, în *Cartea plecării*, sintetizează Sanda Golopenţia, „vorbeam despre intelectualul român şi întâmplările sale atunci când se exilează / emigrează în SUA." Şi în *Cartea plecării*, şi în *America, America* sau în *Vămile grave*, profesoara de la Brown University demonstrează „cum am învăţat să trăim româneşte aici"[31].

Presa literară din exil

Majoritatea scriitorilor care s-au văzut nevoiţi să trăiască pe alte pământuri a continuat (ori a iniţiat chiar) o legătură cu cititorii şi pe o cale mai directă cu ajutorul presei de limbă română şi cu deosebire prin presa litterară.

„Refugiaţii din exil au reuşit să coaguleze un consens cultural, ale cărui valori le-au propagat prin revistele, societăţile şi cercurile lor", sublinia Eva Behring în cercetarea sa asupra fenomenului exilului românesc dintre 1945 şi 1989. Chiar dacă nu întotdeauna aceste reviste au putut avea o viaţă îndelungată, iar societăţile nu au fost capabile să strângă un număr foarte mare de simpatizanţi, totuşi activitatea lor a reuşit să imprime o anumită atitudine între membrii comunităţii.

De-a lungul timpului, cei care au înţeles că „paranteza" exilului se transformase în durata unei vieţi au editat reviste, au înfiinţat edituri, au tipărit cărţi, s-au grupat în

[29] Sanda Golopenţia (1986), v. Editura LiterNet.ro.
[30] V. Sanda Golopenţia, în vol. lui Gabriel Stănescu *Românii din Lumea Nouă*, p. 172.
[31] *Ibidem*, p. 181, 182.

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

jurul unor societăţi cu scop cultural, menţinându-şi astfel identitatea şi contribuind la îmbogăţirea culturii noastre, mai ales în periaoda în care aceasta era ameninţată de nonvaloarea proletcultistă[32]. Unii au folosit chiar microfonul (Vocea Americii şi Europa Liberă) pentru a-şi continua lupta cu impostura şi agresiunea nonvalorii. Un capitol special într-o evaluare a menţinerii identităţii îl constituie astfel bogata producţie de presă (în general, literară, în special), dar şi asociaţiile iniţiate de scriitorii români dincolo de Atlantic.

Astfel, în „Procesul verbal" al şedinţei Comitetului Naţional Român din 16 iulie 1951 de la Washington, citim, printre altele, despre aprobarea „publicării la Lisabona a unei noi ediţiuni a poeziilor lui Eminescu". În 1955, Comitetul Naţional Român are un sediu oficial şi la New York, în birourile de pe 57 Street se prevedea adăpostirea „colecţiilor crescânde de ziare şi reviste", precum şi biblioteca respectivului Comitet[33].

Nevoia de a-şi continua activitatea jurnalistică, coroborată cu cea culturală, l-au determinat pe un Ştefan Baciu să înfiinţeze în îndepărtatul continent latino-american (Brazilia) reviste literare („Mele") să contribuie la înfiinţarea alteia („Înşir-te, Mărgărite"*)* sau pe Valeriu Anania, în perioada americană, să scrie singur caseta de literatură *Noi* (de data aceasta, nu atât pentru a umple un gol, cât mai ales „pentru a goli un plin", preaplinul sufletesc al celui aflat departe de ţară, aşa cum singur mărturisea în articolul de fond al primului număr!)[34].

Aproape pretutindeni unde s-au aşezat români, vom găsi şi o formă de presă în care se exprimă. Am putea da şi alte exemple mai recente.

În Canada, la Toronto, se tipăreşte „Observatorul", revistă distribuită gratuit în Canada şi SUA, având drept colaboratori scriitori români de pretutindeni, cu rubrici de larg interes deopotrivă pentru cititori din toate ariile geografice.

În Statele Unite apare (pentru scurt timp, din păcate) „Agora", condusă de Dorin Tudoran, iar din 1996 – „Lumină lină. Gracious Light" (revistă de teologie şi spiritualitate ortodoxă, axată în cea mai mare parte pe publicarea de eseuri, poezie, proză ale scriitorilor români de pretutindeni, dar şi pe reflectarea activităţii culturale a

[32] „Avem credinţa că în acest fel am servit, pe măsura puterilor noastre şi în grele condiţiuni ale surghiunului cultura română", citim în Darea de seamă a Fundaţiei Universitare Regele Carol I (v. Ion Calafeteanu, *Exilul românesc*. *Erodarea speranţei. Documente (1951-1975)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 90).

[33] *Ibidem*, p. 335.

[34] Conştient de singularitatea sa în cadrul literelor româneşti, dar şi de însingurarea celui ce pendulează între două lumi („dintr-o societate plecasem şi în ceastălaltă nu aveam ce căuta!"), Valeriu Anania se confesează potenţialului cititor în „Noi", nr. 1, ianuarie 1970, Detroit, Michigan, p. 1. Şi mai departe:„Nu fie de mirare, deci, că între singurătatea şi tristeţea noastră ne-am hotărât să scoatem o casetă de literatură." Primul număr a apărut în ianuarie 1970 la Detroit, Michigan. Revista se prezintă în format A8 şi are patru pagini de hârtie velină. Titlul „Noi" este scris cursiv, cu mov. Începutul, firesc, îl face un „Cuvânt înainte", o explicaţie în cea mai aleasă limbă română, cu adăpări continue la izvoarele metaforei, în care se dezvăluie direct şi indirect intenţii, dureri, însingurări, frustrări, dar şi un program al „lipsei de program", al subiectivităţii creatoare cu alte cuvinte:

„Caseta noastră de literatură nu vrea să aibă nici program şi nici şcoală. Va publica, la întâmplare, ceea ce i se năzăreşte unicului ei colaborator, în limitele celor patru pagini mici, a căror tipărire, nesprijinită pe nici măcar un abonament, îi adaugă sărăciei noastre încă un vot. Scriind pe coloane diverse şi dăruindu-ne-n frânturi, ne va fi dat, poate, să nu experiem alienarea la care obligă Occidentul, să lunecăm pe lângă teama care împuţinează şi însingurarea care ucide şi, până la urmă, să băgăm cât mai puţin de seamă că noi, de fapt, suntem eu."

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

membrilor comunităţii româneşti din New York, ce activează în Cenaclul „Mihai Eminescu”[35]). Directorul ei, cel care a înfiinţat-o în 1996, este Theodor Damian. „Lumină lină. Gracious Light” are un profil unic, îmbinând dimensiunea spirituală cu cea literară, adăugând totodată informaţii despre activitatea culturală a unei părţi a comunităţii româneşti din New York. „Teologia şi literatura deja fac o combinaţie strălucită, amintindu-ne iară şi iară că aceste dimensiuni ale vieţii unei societăţi nu pot fi separate (...). „La aceste două dimensiuni, păstrate aici, în urma divorţului din lumea secularizată, în mariajul lor originar, s-a adăugat în cazul nostru, în paginile finale ale revistei, oglinda vieţii comunitare care gravitează în jurul Bisericii. (...) această oglindă devine document de imensă valoare socială, religioasă istorică pentru cercetătotul interesat de viaţa românilor din afara graniţelor ţării”, sintetiza fondatorul ei în prefaţa la volumele retrospective slcătuite de Aurel Sasu şi Carmina Popescu la împinirea a zece ani de la înfiinţarea revistei[36].

O altă revistă româno-americană este şi „Origini. Romanian Roots”, fondată de Gabriel Stănescu. Emigrat în Statele Unite, scriitorul nu s-a rezumat la a-şi scrie cărţile, ci a înfiinţat o revistă, o asociaţie (LiterArt), precum şi o editură unde publică în limba română şi limba engleză scriitori români, sau americani care au scris despre autori români (vezi, de exemplu, Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*).

Şi „Lumină lină” şi „Origini” stabilesc astfel o „punte de legătură” între manifestările culturale din ambele zone ale „exilului creator”, din ţară şi din afara ei. Toate acestea le mărturiseşte Gabriel Stănescu într-o retrospectivă-răspuns la întrebări de reporter. Astfel, revista şi-a propus „recuperarea valorilor culturii spirituale a exilului ca şi conservarea prezenţelor româneşti în lume”, deoarece, continuă directorul ei, „revista „Origini-Romanian Roots” funcţionează ca o punte între cultura din afara graniţelor ţării şi cea din România, ea având şi rolul de factor de stabilitate culturală prin conservarea limbii culte a tradiţiilor româneşti”[37].

Mărturii ale vieţii românilor de oriunde s-ar afla şi, în cazul de faţă, cei din spaţiul american, presa, cărţile, societăţile, întrunirile devin documente care, dacă nu sunt cunoscute şi cercetate în totalitate, vitregesc istoria culturii româneşti.

Cele expuse aici sunt numai un grăunte de nisip pe care îl dorim crescut într-o cercetare de amploare şi pe cât posibil exhaustivă în ceea ce priveşte fenomenul cultural românesc din spaţiul american.

Credinţa noastră este că întreaga activitate culturală de dincolo de Atlantic este o parte componentă, un „complement literar din ţară” (aşa cum susţinea şi Sanda Golopenţia[38] referindu-se la întreaga literatură a exilului) şi de aceea oricare latură dezvăluită prin cercetare va veni în completarea unei imagini de ansamblu a literaturii române.

[35] „Lumină lină” a fost fondată în 1996 de Theodor Damian; redactor şef – Mihaela Albu.

[36] V. Theodor Damian – „Un destin şi o misiune la ceas aniversar”, în vol. *Căile luminii*, autori Aurel Sasu şi Carmina Popescu, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2005, p. XII.

[37] V. interviul din „Conexiuni” nr. 15, mai 2006.

[38] V. Sanda Golopenţia în vol. *Românii din Lumea Nouă*, p. 185.

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

Bibliografie

Alexandrescu, Sorin, *Identitatea în ruptură. Mentalităţi româneşti postbelice*, Bucureşti, Univers, 2000.
Behring, Eva, *Scriitori români din exil. 1945-1989*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2001.
Calafeteanu, Ion, *Exilul românesc. Erodarea speranţei. Documente (1951-1975)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.
Florescu, Nicolae, *Întoarcerea proscrişilor. Reevaluări critice ale literaturii exilului*, Bucureşti, Editura „Jurnalul literar", 1998.
Glodeanu, Gheorghe, *Incursiuni în literatura diasporei şi a disidenţei*, Bucureşti, Editura Libra, 1999.
„Origini. Romanian Roots", nr. 1-2, January-February 2001.
„Origini. Romanian Roots", nr. 7-8, July-August 2003.
Sasu, Aurel, Carmina Popescu, *Căile luminii*, Cluj-Napoca, Editura Eijon, 2005.
„Secolul 20", nr. 10-11-12/ 1997 şi 1-2-3/1998.
Stănescu, Gabriel, *Românii din Lumea Nouă*, Norcross, Georgia, Criterion Publishing, 2003.
Ungureanu, Cornel, *La Vest de Eden. O introducere în literatura exilului*, Timişoara, Editura Amacord, 1995.

Romanian Cultural Phenomenon in the American Territory

It could be an exercise of moral responsibility by locating the works of the artists, the writers or the scholars who chose to live outside of Romania in the zone of utmost interest for the Romanian culture. For almost fifty years, during the communism, we were ignoring them (with some exceptions) and even the authors of the dictionaries or histories of literature avoided integrating in the Romanian literature a series of works of the exiled writers.

Today, the writers who live(ed) in exile, the Romanian writers living outside the native country are a subject of more and more books[39]. Writers as Aron Cotruş, Vintilă Horia or Matei Vişniec, Norman Manea, important names of the exile from another age of the Romanian literature, are comprised in *The Essential Dictionary of the Romanian Writers*, the referrals about them being written by the critic and academic authorities. Some Romanian writers who lived in exile make also the object of a series of monographs and of interesting doctor's degree theses.

Aurel Sasu, one of the authors of the *Dictionary of Romanian* literature, wrote somewhere that "the Romanian literature is only one in Bucharest, New York, Madrid, Paris or London." This is the point of view which must be the start for reviewing the Romanian literature, because there is sometimes, let's admit it, a kind of inertia and lack of concern towards the exile writings, equally blameful like is the opponent tendency, of an enthusiastic recovery which substitutes the aesthetical criterion with a more or less traumatic biographical experience of the exile.

After leaving the country after 1945, some Romanians chose France, because of the language and the cultural background, and also Spain. Some of them remained in Europe, others emmigrated again and went to the United States, countries of Latin America or Canada.

[39] Eva Behring's book *The History of the Romanian Literature in Exile, 1945-1989*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2001; Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc*. *1945-1989. Scriitori, reviste, instituţii, organizaţii*, Bucureşti, Editura Compania, 2003; Aurel Sasu, *The Dictionary of the Romanian Writers in the USA and in Canada*, Bucharest, Albatros Publishing House, 2001; Gabriel Pleşea, *Romanian Writers in New York*, Bucharest, Vestala Publishing House, 1998.

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

There, they continued their work as Romanian writers, "moving" the native country to other geography, trying to build in fact their own Romania. They continued to write into Romanian, to edit journals and magazines in Romanian language, to publish books in their own publishing houses etc. One of the most preeminent scholar and writer, Mircea Eliade, in his *Memories,* said that he didn't see in exile "a break from the Romanian culture, but only a change of perspective, namely a displacement to diaspora." So, it is obvious that Mircea Eliade and other Romanian writers (such as Ştefan Baciu, Sanda Golopenția, Constantin Eretescu, Norman Manea, etc.) continued to feel themselves belonging to the Romanian culture.

Universitatea din Craiova
România

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)

BDD-A788 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 07:07:33 UTC)